

DESCARTES PÅ DET KONGELIGE BIBLIOTEK

AF

JENS GLEBE-MØLLER

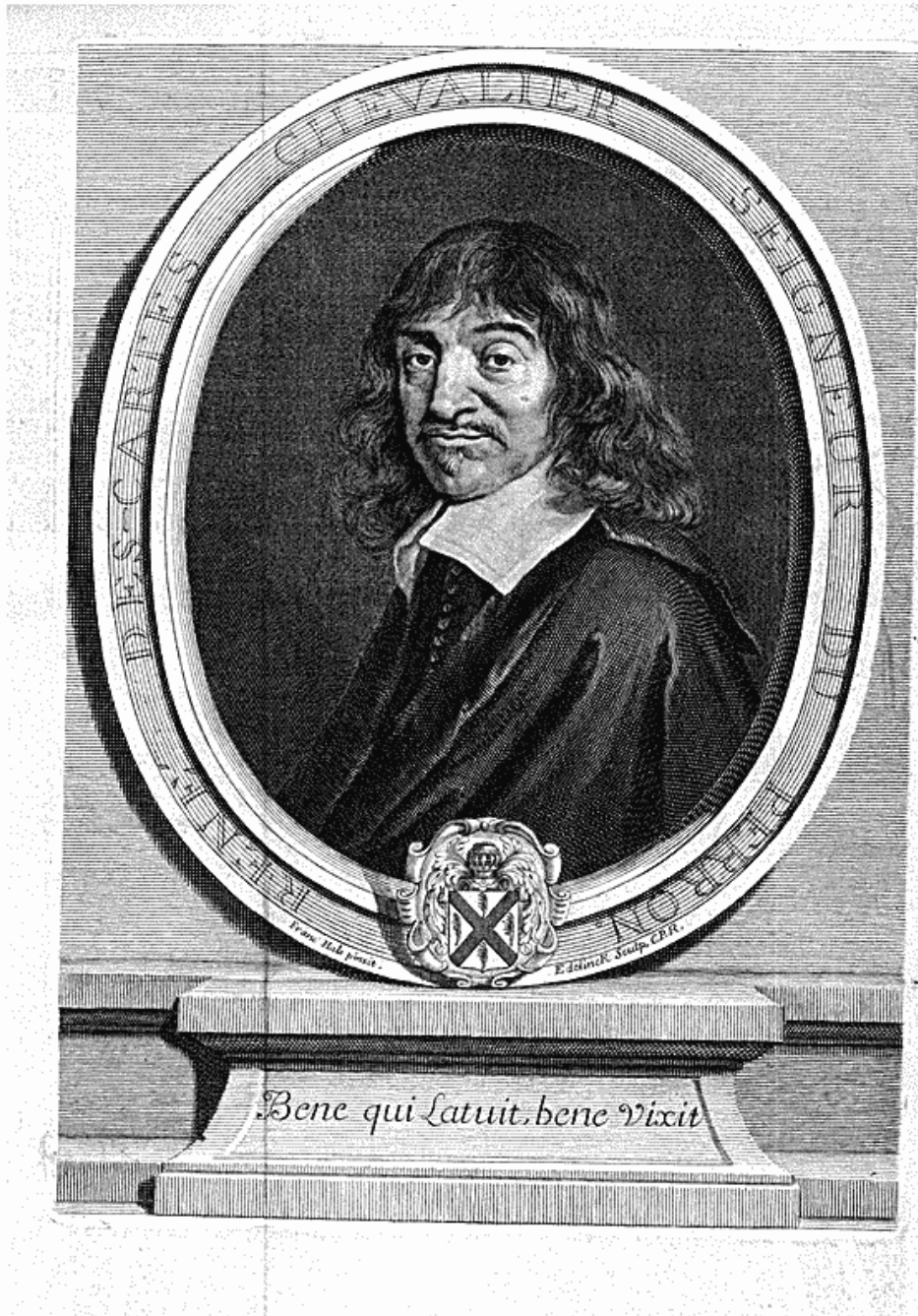
I kataloget over den samling af håndskrifter og sjældne bøger, som geheimestatsminister Otto Thott (1703-85) testamenterede til Det Kongelige Bibliotek finder man under rubrikken "teologi i kvart" numrene 428-38, der beskrives således: "Adskillige asketiske og homiletiske Collectanea, samlede af adskillige Prækener og Opbyggelses-Skrifter efter Bibelens Bøgers Orden, 11 Voll." Bortset fra, at der faktisk er 12 bind, er beskrivelsen ganske dækkende. Det drejer sig om afskrifter af uddrag af diverse tyske postiller fra 1600- og 1700-tallet, hvori først gammeltestamentlige og så nytestamentlige skriftsteder udlægges, og om afskrifter af tyske prædikener eller uddrag af prædikener, hvoraf flere synes skrevet eller holdt af den kongelige hofprædikant og teologiske professor Hector Gottfried Masius (1653-1709). I nummer 436, hvor afskriverne er nået til evangelierne, finder man således en prædiken, som slutter med optegnelsen "dictirt 1708 auff Ravenstrup." Ravnstrup var en af de sjællandske herregårde, som Masius ejede. Og under en anden prædiken i samme bind står der: "auss einer predigt behalten 1705 d.d. H. Masii." Men ét af bindene, nummer 437, skiller sig ud fra de øvrige, ellers ensartet indbundne bind med fortløbende paginering. Det er et tarveligt 1600-tals pergamentbind uden paginering. Og åbner man det fra den ene ende, finder man først en række sentenser af den græske kirkefader Johannes Chrysostomos (354-407), snart på græsk og snart på latin, som f.eks. denne: "Discordia inter maritum et uxorem vitam alias etiam felicem redit amaram" (uenighed mellem ægtemand og hustru forbitrer livet, som ellers jo var lykkeligt). Sentenserne er forsynet med bind-, side- og linietal, så det lader sig efterspore, at de er skrevet af, henholdsvis oversat, fra 8. bind af en udgave af Chrysostomos' værker, der blev trykt i England, i Eton, af den "kongelige bogtrykker" John Norton i 1612. Dette imponerende værk findes på Det Kongelige Bibliotek, forsynet med Frede-

rik 3.s monogram på bindenes rygge, og hører altså til bibliotekets oprindelige bogbestand.

Efter Chrysostomos-sentenserne følger en række ubeskrevne blade, og så kommer der nogle afskrifter af uddrag af en berømt bog, *De los nombres de Christo* (Om Kristi navne), af den spanske augustiner-munk og humanist Fray Luis de Leon (1527-91). Hvilken udgave, der her er skrevet af efter, lader sig ikke afgøre, men det er åbenbart ikke den udgave fra 1603, som findes i Det Kongelige Bibliotek, og som også har hørt til den oprindelige bestand. Igen finder man – med samme hånd som tidligere – latinske sentenser, som ikke altid svarer helt til indholdet af det, der er skrevet af. Efter en afskrift af begyndelsen af Luis de Leons bog, som handler om, at Den Hellige Skrift er givet os til trøst i denne onde verden, står der f.eks.: “*corrumpunt bonos mores colloquia prava, sic etiam mali libri*” (slette samtaler for-dærver gode sæder, ligesom også dårlige bøger). Derefter kommer der lutter blanke blade, indtil man vender bindet på hovedet og begynder forfra igen.

I en helt anden hånd end den (eller de?) foregående finder man nemlig her 7 breve skrevet på fransk til en unavngiven “Madame.” Et enkelt af dem har heldigvis også en underskrift: “Des Cartes d’ Egmond.” Og når man så ser nærmere til, viser det sig, at vi her har at gøre med en afskrift af 7 breve fra den franske filosof, René Descartes (1596-1650), til prinsesse Elizabeth af Pfalz. Hvem, der har skrevet disse breve af, og hvornår eller hvordan de er havnet blandt geheime-statsministerens “asketiske og homiletiske Collectanea,” er umuligt at sige i dag (og for resten er afskrifterne intetsteds registreret), men vi ved faktisk meget om disse breve og om forholdet mellem Descartes og prinsesse Elizabeth.

Elizabeth af Pfalz (undertiden kaldt Elizabeth af Herford) (1618-80) var en bemærkelsesværdig dame. Hun var datter af kurfyrst Friedrich 5. af Pfalz, også kaldet “Vinterkongen,” fordi han kun en vinter lang var konge af Böhmen: Efter slaget på Det Hvide Bjerg i Prag i 1620, hvor modreformationens hære sejrede over protestanterne, måtte han drage i landflygtighed til Haag i Holland. Her døde han i 1632, men hans enke, en datter af den engelske Charles 1., som Cromwell henrettede, overlevede ham i mange år og var i stand til at holde et beskedent hof. Også prinsesse Elizabeth kom til exil-hoffet i Haag, hvor hun som 14-årig afslog et frieri fra den polske konge og besluttede at leve ugift resten af sit liv. Men her mødte hun til gengæld Descartes, som fra 1628 eller 29 og de næste 20 år havde slået sig ned i Holland – som han skriver i en berømt passage i *Om metoden*, fordi han i Holland kunne leve “ensom og tilbagetrukket som i den fjerneste

Portræt af Descartes efter Frans Hals' maleri, trykt i Adrian Baillets *La vie de Monsieur Des-Cartes*, 1, 1691.

ørken uden dog at mangle de behageligheder, som de mest befolkede byer har, midt i et stort folk, der er flittigt og energisk og mere interesseret i at passe egne sager end holde øje med naboens." De to indledte i 1643 en korrespondance, som varede ved til Descartes' død i Stockholm, hvor Descartes i øvrigt uden held havde forsøgt at gøre dronning Christina interesseret i sin begavede tyske penneveninde. Om Descartes' beundring for Elizabeth vidner, at han dedicerede sit naturfilosofiske hovedværk, *Principia philosophica*, til hende i højstemte vendinger. I Descartes' dødsår drog Elizabeth tilbage til Tyskland, først til Heidelberg, hvor hun førte samtaler med de lærde på universitetet dér, bl.a. med den berømte retsfilosof Samuel Pufendorf, og siden til Herford i Nordtyskland, hvor der fandtes et protestantisk adeligt jomfrukloster. I 1661 blev hun valgt til "coadjutrix"¹ for klosterets abbedisse, og 6 år senere indsattes hun selv som abbedisse. I denne position fortsatte hun med at brevveksle med tidens store navne: med teologer som hollænderen Coccejus og med filosoffer som Leibniz, der endda i 1678 besøgte hende. Men hun tog sig også af byens borgere, når krige hærgede og fremmede tropper brandskattede byen. Og hun beskyttede "labadisterne" – en sekterisk reformert retning, som under franskmændene Jean Labadies (1610-74) lederskab ville genoplive den urkristne menighed, men som var blevet udvist fra Holland. Også med kvækerne trådte hun i forbindelse og modtog blandt andre William Penn, grundlæggeren af Pennsylvania, i sit kloster. Og ligesom Descartes og Leibniz havde også Penn kun lovord om hende.² Ud fra hendes breve til Descartes – som man i 1800-tallet fandt afskrifter af på et hollandsk slot – og ud fra, hvad vi ved om hendes liv og levned i Herford, kan vi danne os et billede af en kvinde i 1700-tallet, som filosofisk og teologisk var på højde med de største ånder i samtiden, som i religiøs henseende var yderst tolerant (selv om hun, der selv var reformert, altså ikke ville giftes med den katolske polske konge), og som i øvrigt må have været et venligt og gavmildt menneske. Og hvad kunne Descartes så skrive til en sådan dame?

I det første af de 7 breve – de er alle skrevet i løbet af 1645 – anbefaler Descartes prinsessen at læse *De vita beata* af Seneca, den romerske filosof (ca. 55 f.Kr. – 45 e.Kr.), som Villy Sørensen i vore dage har

¹ En coadjutrix (coadjutor) er en biskops eller anden gejstlig persons medhjælper, som skal efterfølge den pågældende.

² Der findes udmærkede artikler om prinsesse Elizabeth i *Allgemeine deutsche Biographie*, VI, s. 221f. og i *Realenzyklopädie für protestantische Theologie und Kirche*. 3. udg., V, s. 306f. De fleste af oplysninger i teksten er hentet fra disse artikler.

kaldt "humanisten ved Neros hof",³ for, siger Descartes, et af de nyttigste midler til at opnå lykken er at læse, hvad de gamle har skrevet om den. Og i det næste brev slår han så fast, at det at leve lykkeligt er intet andet end at "have en ånd (esprit), der er fuldstændigt fornøjet og tilfreds (content et satisfait)." Men for at kunne opnå denne sindstilstand, for at kunne være fornøjet med sig selv (content de soy mesme), må man overholde tre moralske regler. Den første går ud på, at man altid skal følge sin ånd for at vide, hvad man bør gøre og ikke gøre. Den anden er, at man altid skal være parat til at følge alt, hvad fornuften (raison) råder en til og ikke lade sig lede af sine lidenskaber. Og den tredje regel går ud på, at man, idet man følger fornuften så godt man kan, ikke må ønske sig goder, som man ikke besidder. Disse tre regler tilsammen er udtryk for dyden (vertu). Men Descartes mener så, at Seneca har undladt at lære os de "hovedsandheder," som vi må kende for at kunne praktisere dyden, styre vort begær og vore lidenskaber og således "nyde den naturlige lykke."

Det fremgår nu af de følgende breve, hvori Descartes nærmere kommenterer Senecas skrift, at hverken han eller prinsessen er rigtig tilfreds med det. Og det er især "hovedsandhederne," de savner, og som ifølge Descartes er disse 4: 1. At der er en gud, af hvem alt afhænger. 2. At sjælen er udødelig og derfor ikke afhængig af denne verdens ting eller af skæbnen (fortune). 3. At universet er uendeligt, og at vi derfor ikke skal tro, at vi mennesker skal styre verden. 4. At vi nok er enkeltpersoner, men samtidig dele af universet og dele af jorden, hører til denne stat, dette samfund og denne familie. Heraf følger nemlig, at vi altid skal foretrække helhedens interesser for vore egne.

Den, der kender "hovedsandhederne" og følger de tre regler, praktiserer dyden og i denne praksis består den sande lykke eller "det højeste gode," belærer Descartes prinsesse Elizabeth om. Men han strejfer også, som man kan se, lidenskaberne (passions), og faktisk kan man læse alle hans breve til Elizabeth som et forarbejde til den bog om lidenskaberne, *Passions de l'âme*, som han udgav i 1649, og som den svenske dronning Christina forlangte at se manuskriptet til. Hun fik det, og kort efter sejlede Descartes så ud på den lange tur til Stockholm. Men de 7 breve til Elizabeth kan også læses som et kompendium over den moralfilosofi, som Descartes ellers havde planer om at skrive, men faktisk aldrig fik skrevet. Og noget kan tyde på, at sådan er de også blevet opfattet i Descartes' samtid.

Som alle lærde dengang (jf. i det følgende om Ole Worm) førte

³ Seneca. *Humanisten ved Neros hof*, 1995 (1976). Villy Sørensen refererer *De vita beata* på s. 175-77.

Descartes en stor korrespondance. Det fortælles, at han i Holland modtog sin post med brevbæreren om morgenen, besvarede breve hele dagen, og så sendte sine svar tilbage med brevbæreren om aftenen. I den nyeste udgave af *Oeuvres de Descartes* på 11 bind⁴ fylder brevvækslingen alene hele 5. Af de mange breve fremgår, hvordan Descartes snart spurgte sine korrespondenter om det ene eller det andet og snart lod sig inspirere af dem til nye tanker eller nye formuleringer af sine filosofiske synspunkter. Og sådan gik det øjensynligt også for sig i korrespondancen med prinsesse Elizabeth. Descartes' mange breve blev kendt i en større offentlighed allerede få år efter hans død. For hans ven, Clerselier, samlede et udvalg af dem og udgav det 1657 i Paris under titlen: *Lettres de Mr Descartes où sont traittées les plus belles Questions de la Morale, Physique, Medecine, et des Mathematiques*. Bogen blev en succes og måtte genoptrykkes, og Clerselier udgav derfor et nyt udvalg i 1659, som denne gang havde titlen: *Lettres de Mr Descartes où sont expliquées plusieurs belles difficultez touchant ses autres Ouvrages*, og som ligeledes solgte godt og blev genoptrykt og senere udvidet med endnu et bind. De to bind breve fra 1657 og 59, indbundet i pergament, findes også på Det Kongelige Bibliotek og har igen hørt til den oprindelige bogbestand. Og slår man så op i bind 1, finder man blandt mange andre også de 7 breve til Elizabeth.

Nu ville det så være nærliggende at tænke sig, at afskriveren har haft dette bind for sig og fundet det lille moralfilosofiske kompendium så interessant, at han har måttet skrive det af – på samme måde som den eller de første afskriverer har noteret sig nogle af Chrysostomos' sentenser eller Fray Luis de Leons syn på Den Hellige Skrift. Det har imidlertid ikke været tilfældet. For i Clerseliers udgave er det nemlig udtrykkeligt nævnt, at brevene er sendt til prinsesse Elizabeth, mens vor afskriver intetsteds angiver adressatens navn. Til gengæld har han dateret fem af brevene, mens alle dateringer mangler hos Clerselier. Hvor har han så hittet brevene? – Vi tager *Oeuvres de Descartes* for os:

Her finder vi nu i bind IV de 7 breve til Elizabeth med udgivernes tekstkritiske anmærkninger og dateringer. Men hvorfra har udgiverne hentet dateringerne? Fra en samling afskrifter af de selv samme 7 breve, som opbevares på Statsarkivet i Marburg. Hvordan de så er havnet dér, melder historien intet om, men åbenbart er en mand eller kvinde også dér (eller et andet sted) blevet optaget af kompendiet og har skrevet det af. Kan vor københavnske afskriver have været en tur om ad Marburg og skrevet de 7 breve af endnu en gang? Det

⁴ Paris 1996 – en opdateret version af 2. udgaven ved Ch. Adam og P. Tannery fra 1969-75.

er næppe sandsynligt. Ét er, at der er en række mindre varianter i den københavnske tekst i forhold til teksten hos Clerselier eller den i Marburg. De kan skyldes afskriverens hastværk eller sjusk. Mere afgørende er det, at det første og det sidste brev i den københavnske afskrift ingen dato har, mens alle brevene i Marburg er dateret. Man må formode, at den københavnske afskriver ville have sat alle datoerne på, hvis han havde set brevene i Marburg. Et par af brevene i København har desuden andre dateringer end dem i Marburg. Og endelig har han eller hun byttet lidt om på rækkefølgen: det 6. brev i Marburgsamlingen er blevet til det 7. brev i København og vice versa. Det efterlader os med to muligheder: enten går afskrifterne i København og Marburg tilbage til en fælles kilde, som vi ikke længere kender. Eller – og det er nok så sandsynligt – uafhængigt af hinanden har flere i det gamle Europa eller for den sags skyld Nordamerika (jf. ovfr. om Penn) fundet det umagen værd at afskrive den store filosofis tanker om moralen. Og geheimstatsminister Otto Thott har så haft held til at erhverve én af afskrifterne til sin store samling af bøger og manuskripter.

Som nævnt er vore afskrifter af de 7 breve til prinsesse Elizabeth ikke registreret nogetsteds. Men det skal lige med, at i brevbasen på Det Kongelige Bibliotek finder man anført afskrifter af yderligere tre breve fra Descartes til hans katolske venner: to til Mersenne og ét til Mesland, alle fra Bøllings brevsamling U i kvart, 225-226 og alle 3 kun uddrag. I det første (ifølge *Oeuvres* I, s. 270ff. fra november 1633) forhører Descartes sig hos Mersenne om Galileis skæbne: i 1633 blev Galilei fængslet, og i juni samme år afsvor han sin lære om, at jorden bevæger sig rundt om solen. Descartes er synligt foruroliget og overvejer at brænde sine papirer. I det næste, fra april det følgende år (ifølge *Oeuvres* I, s. 285ff.), bedyrer han, at han i hvert fald ikke vil sætte sig op mod kirkens autoritet. Han foretrækker at leve i ro under mottoet "bene vixit, bene qui latuit" (den har levet godt, som har været godt skjult).⁵ Disse to uddrag er i øvrigt, som det er noteret på dem, skrevet af efter Clerseliers nævnte udgave af Descartes' breve. I det tredje drejer det sig om – som afskriveren har noteret – "Extrait d'une lettre que M. Descartes ecrivit au R.P. Mesland Jesuite vers l'an 1645 dans laquelle il lui explique sa pensée touchant la manière d'etre du corps de Jesus Christ au S. Sacrement" – altså om, hvordan den katolske transsubstantiations-lære kan fortolkes ud fra Descartes' egen sondring mellem sjæl og legeme. Dette sidste uddrag er formet som

⁵ Baillets nedennævnte biografi er prydet af et smukt kobberstik af Descartes efter Frans Hals' maleri, og under det står (med en lidt anden ordstilling) igen mottoet.

afskrift af et brev til "Monsieur du Fresne." Sandsynligvis drejer det sig om den franske middelalderhistoriker, Charles du Fresne, Monsieur de Cange (død 1688), som af en eller anden har fået tilsendt et uddrag af brevet til Mesland, der kendes i flere forskellige afskrifter.

Når man nu har kigget på de i alt 10 afskrifter af breve eller uddrag af breve fra Descartes, der findes på Det Kongelige Bibliotek, på førsteudgaven af Clerseliers trykte breve og i øvrigt også på den righoldige bestand af Descartes' trykte skrifter, som findes i Gammel Samling, så kan man roligt konstatere, at interessen for Descartes og hans filosofi har været stor i 1600-tallets København. Som lægen og runeforskeren Ole Worm (1588-1654) skrev i et brev i anledning af Descartes' død: "Alle smertes vi dybt ved Hr. Descartes' Død, thi han var en Mand af sjældent Snille og født til Lærdoms Fremme, en ypperlig Geometriker og Mathematiker; gid de, som er i Besiddelse af hans efterladte Værker, ikke maa forholde os dem."⁶ Og interessen gjaldt, som vi har set, ikke blot hans geometriske og matematiske værker, men også hans breve og hans moralfilosofi. Måske har vi endda lov til at gætte på, at også Det Kongelige Biblioteks grundlægger, Frederik 3., har været optaget af Descartes' værker og breve. Vi ved jo, at kongen var velbevandret i teologi og filosofi og gerne overværede teologiske og filosofiske disputationer. I datidens København var Descartes altså et kendt navn. Spørgsmålet er, om man også kendte manden selv?

Nogle gjorde i hvert fald. Der var danske studerende i Leiden, som havde truffet Descartes.⁷ Brødrene Thomas (1616-80) og Rasmus (1625-98) Bartholin, der begge blev professorer ved Københavns Universitet, kendte ham og skrev ærevers om ham eller til ham. Det var også Rasmus Bartholin, som fra Leiden kunne berette udførligt til Ole Worm om Descartes' død og begravelse i Stockholm.⁸ Og den danske læge og botaniker, Otto Sperling (1602-81), som var ven med Corfitz Ulfeldt og ledsagede ham til Holland, da Ulfeldt i 1646-47 var gesandt i Nederlandene, kan i sin selvbiografi fortælle om et møde med Descartes. Men ikke nok med det:

Descartes havde selv én eller måske endda tre gange været på besøg i Danmark. Vi har et brev fra ham til en hollandsk ven, Beeckman, fra 1619, hvori han fortæller, at nu rejser han til Danmark og vil være nogen tid i København. Og vi har Beeckmans svarbrev adresseret til

⁶ Her citeret efter Sten Ebbesen og Carl Henrik Koch: *Dansk filosofi i renessancen*, 2003, s. 294.

⁷ Jf. til det følgende Vilhelm Maar: *Lidt om Descartes og Danmark*, 1931.

⁸ *Breve til og fra Ole Worm*, 3, 1968, s. 424f. Udførlige oplysninger om brødrene Bartholins forbindelse med Descartes i *Oeuvres V*, (supplément), s. 567ff.

Descartes (under hans adelige navn og titel Monsieur René du Peron) "in Denemarcke Coppenhagen," som Descartes dog muligvis aldrig har modtaget.⁹ Endvidere kan Adrien Baillet, som i 1691 udgav en stor biografi af Descartes i to bind, fortælle, at Descartes sammen med en anden ven i 1634 foretog en kort rejse til Danmark.¹⁰ Hvem Descartes måtte have truffet på disse rejser, hvoraf den sidste næppe har bragt ham til København, ved vi desværre intet om. Men danske kontakter har han altså haft i levende live. Og efter sin død endnu én!

I brevet til Ole Worm fortæller Rasmus Bartholin:¹¹ "Men skønt Dronningen bad om, at der blev vist ham en sidste Ære med al Pomp, og at han blev begravet i Hovedkirken, blev han dog som Følge af en eller anden Overtro jordfæstet uden for Staden paa en Kirkegaard, hvor de plejer at begrave Spædbørn." Og Bartholin tilføjer, at han har mistanke om, at det er sket på opfordring af en jesuit, som tilfældigvis opholdt sig hos den franske gesandt i Stockholm, og som ikke har ønsket, at katolikken Descartes skulle begraves i en protestantisk kirke. Hvordan det nu end forholder sig, så lå Descartes' kiste altså i en kirkegaard "uden for Staden." Efterhånden som Descartes' ry voksede, kunne man i Frankrig ikke affinde sig med, at en landets berømte sønner lå begravet så lidet standsmæssigt. Så i 1666 blev liget gravet op og sendt til Frankrig i en specielt fremstillet kiste af kobber. Men turen gik over København, og her stod kisten faktisk i 3 måneder, indtil den omsider nåede frem til Paris!¹² Så meget om Descartes' danske forbindelser. Og nu tilbage til Descartes og prinsessen en sidste gang:

Descartes havde, som man kan læse i alle biografier,¹³ meldt sig frivilligt under de katolske faner i 30-årskrigen begyndelse og deltaget i diverse felttog i Tyskland. Rejsen til København i forsommeren 1619 har i en kortere periode afbrudt dette engagement, som han måske genoptog endnu samme år. I hvert fald finder vi ham i Tyskland i

⁹ *Oeuvres* X, s. 165ff.

¹⁰ *La vie de Monsieur Des-Cartes*, 1, 1691, s. 259f. Jf. *Oeuvres* I, s. 209ff., hvor rejsen dateres til 1631. En 3. rejse til Danmark i 1621 nævnes af ældre biografer, men den tror Baillet ikke har fundet sted, *anf. værk*, s. 202.

¹¹ Note 8.

¹² Maar 1931 (note 7) efter Baillet note 10) s. 37ff. Maar gætter på, at den stod i den franske gesandts palæ, som lå i den nuværende Østergade. - Maar beretter også den bizarre historie om Descartes' hovedskal, som en svensk officer tilegnede sig, da liget blev gravet op, og som først i 1821 nåede til Paris, hvor den (i hvert fald i 1931) kunne ses på det naturhistoriske museum!

¹³ F.eks. i Carl Henrik Koch: *Descartes*, 1999, s. 50f.

sommeren 1619, hvor han i Frankfurt overværede den katolske Ferdinand 2.s kroning til tysk kejser. Og hvis vi skal tro Baillet (der henviser til ældre biografier), så har han om ikke deltaget i, så i hvert fald overværet slaget på Det Hvide Bjerg i 1620, hvor prinsesse Elizabeths protestantiske fader led nederlag.¹⁴ Det er jo højst kuriøst, at den katolske Descartes så siden trådte i forbindelse med den reformerte prinsesse og brevvekslede med hende i 7 år. Hvis man ellers i vore dage kan uddrage en lære af denne brevveksling, så må det blive, at når det kommer til stykket, er det ikke troen eller konfessionen, der er det afgørende. Det afgørende er, om man, "content de soi", er i stand til at leve et moralsk forsvarligt liv, et "vita beata"!

SUMMARY

JENS GLEBE-MØLLER: *Descartes in the Royal Library*

The present article discusses hitherto unknown copies of 7 letters from René Descartes to Princess Elizabeth of Pfalz, whom he held in high esteem and with whom he corresponded from 1643 until his death in Stockholm in 1650. The copies stem from the politician and collector of books and manuscripts, Otto Thott, who in the late 18th century donated part of his large collection to The Royal Library. They are found among 12 volumes of copies of extracts of devotional books and sermons, dating originally from the 17th and early 18th century. Like many of his contemporaries, Descartes was a prolific letter writer. His correspondence takes up no less than 5 volumes in the latest edition of his collected works. The 7 letters present Descartes' moral philosophy in sum, centered around 4 principal axioms. As copies of the same 7 letters are found in Marburg, with minor variants, and are obviously not copied from the contemporary editions of Descartes' correspondence, they bear witness to the interest which people in Denmark and elsewhere in the 17th century took in his moral viewpoints. Three other copies of (or extracts of) letters from Descartes in The Royal Library are presented in the article, and Descartes' 2 (or 3) visits to Denmark as well as his connections with contemporary Danish scholars are being reviewed.

¹⁴ Baillet 1691 (note 10) s. 70ff.